

Beata Rogowska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania
Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji
beat78@ujk.edu.pl

„NA OBRZEŻACH EKONOMII”. ZNACZENIE WSPÓLCZESNEJ HETERODOKSJI

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie roli i znaczenia współczesnej heterodoksji w kontekście metodologii nauki ekonomii. Ponadto uwzględniono dychotomię ortodoksja–heterodoksja i dokonano systematyzacji głównych pojęć. Wskazano na złożone relacje względem ekonomii głównego nurtu. Szczególny nacisk został położony na złożoną strukturę współczesnej heterodoksji.

Słowa kluczowe: ortodoksja, heterodoksja, główny nurt.

Wprowadzenie

W ekonomii w obszarze zagadnień o charakterze metodologicznym przyjęto symboliczny podział na szkoły, które są uznane przez grono uczonych za tzw. ortodoksję, sytuującą się w głównym nurcie ekonomii, oraz te obszary, które znajdują się poza przyjętymi za wzorcowe założeniami, w postaci tzw. heterodoksji¹. W ujęciu akademickim istotne znaczenie odgrywają także tzw. ortodoksyjni odszczepieńcy (*dissenters*), traktowani jako ekonomiści odrywający się od ortodoksji [Colander, 2000, s. 140-141; Backhouse, 2010, s. 152].

¹ Podział ten ma długą tradycję historyczną (widoczny w latach 80. XX w.) w kontekście braku możliwości sformułowania jednoznacznej definicji przedmiotu poznania ekonomii. Jest niezwykle kontrowersyjny, gdyż jest wyrazem wartościowania stanowisk w ekonomii. Linia podziału jest płynna oraz ekonomiści heterodoksyjni nie dostrzegają zmian w ramach głównego nurtu i odwrotnie (wzajemna ignorancja). Szczególnie ważne z perspektywy heterodoksji było podejście Kuhna, który przyjął tezę, iż lepsza teoria może istnieć, ale nie być akceptowana, na skutek inercji działającej na korzyść istniejącego paradygmatu. Ortodoksja zakłada monoparadygmatyczność, a w opozycji do niej heterodoksja zakłada z kolei multiparadygmatyczność [Machaj, red., 2010, s. XIV].

Najwięcej uwagi poświęca się tego typu zagadnieniu w anglo-amerykańskim kręgu kulturowym, co świadczy o dużym stopniu ich „ekskluzywności”².

Celem artykułu jest ukazanie znaczenia i budowy (struktury) współczesnej heterodoksji z uwzględnieniem jednorodności i heterogeniczności programów badawczych.

1. Współczesna heterodoksja na tle podziałów w nauce ekonomii

Główny nurt (GN) cechuje przede wszystkim prestiż (idei, naukowców) i wpływy (np. polityka państwa). Ośrodki go reprezentujące dysponują znacznymi środkami finansowymi, organizacyjnymi, rangą czasopism. Ponadto tworzy on elity ekonomistów [Dequesch, 2007, s. 281]³.

Tabela 1. Podstawowe kategorie metodologiczne

Nazwa	Główny nurt	Ortodoksja	Paradygmat
Definicja	– system szerszy niż ekonomia neoklasyczna – synonim ortodoksji	Ekonomiści pozostający pod wpływem tradycji naukowej, rygorystycznie przestrzegający założenia sformułowane przez twórców określonych szkół, oparta na paradygmacie	1. „Ekonomia dominująca – standard ekonomii” 2. „Idealizacje”, „fikcje”, „heurystyka” lub metafory” 3. Utożsamiany ze „szkołą” 4. „Matryca dyscyplinarna uczonych, zbioru obowiązujących powszechnie w danym czasie teorii naukowych, wizji epistemologicznych, reguł postępowania naukowego, demarkacji nauki od nienauki itp.”
Przedstawiciele	Ekonomia neoklasyczna, Monetarizm, Nowa ekonomia klasyczna, Szkoła Realnego Cyklu Koniunkturalnego. W ujęciu mikroekonomicznym – Uniwersytet w Chicago, Instytut Technologiczny w Massachusetts. W Stanach Zjednoczonych szkoły <i>saltwater</i> i <i>freshwater</i>	– szkoła klasyczna – ekonomia neoklasyczna – keynesizm	T. Kuhn, G. Myrdal
Odpowiednik	Ekonomia pozytywna	Ekonomia pozytywna	

Źródło: [Colander, 2000, s. 128; Piech, 2000, s. 75; Bartkowiak, 2003, s. 12-14; Brzeziński, Gorynia i Hockuba, 2008, s. 205; Nowak, 2009, s. 21; Godłów-Legiędź, 2010, s. 185-186, 230; Ratajczak, 2011, s. 27-31; Czaja, red., 2012, s. 187; Heise i Themie, 2015, s. 7].

² W piśmiennictwie oraz w debacie publicznej, jak i naukowej w zasadzie nie ma polskich nazwisk. Odpowiedzialnością za ten stan w Polsce obarcza się dominację matematyki [Hardt, 2009, s. 163]. Ten trend powoli się zmienia, np. w ramach stowarzyszenia *European Association for Evolutionary Political Economy* zorganizowano *Drugą letnią szkołę myśli heterodoksyjnej* w Poznaniu w 2013 r. (wcześniej 2012 r.) [Jo i Todorowa, red., 2016, s. 4].

³ Termin GN pojawił się on w 2001 r. w pracy *Ekonomia* W. Nordhaua i P.A. Samuelsona.

Główny nurt w rozumieniu mikroekonomii to ekonomia neoklasyczna wraz z teorią zawodności rynku⁴, natomiast w ujęciu makroekonomii stanowi go nowa klasyczna makroekonomia i neokeynesizm, łącznie z akceptacją formalnego matematyczno-dedukcyjnego podejścia i pozytywistycznego redukcjonizmu [Hesse i Themie, 2015, s. 10].

Podstawą GN jest Dynamiczny Stochastyczny Model Równowagi Ogólnej (*Dynamic Stochastic General Equilibrium model*, DSGE)⁵. W ramach pragmatycznej argumentacji za modelem twierdzono, że na jego podstawie można formułować prognozy, natomiast wysoce abstrakcyjna teoria i podejście ilościowe służy prestiżowi ekonomii, która staje się bliższa statusowi nauk przyrodniczych, będąc wolną od ideologii i subiektywizmu⁶.

Współcześnie duże znaczenie ma otoczenie ekonomii, które jest heterogeniczne, zmienne i nieprzewidywalne⁷. W wyniku „monopolu głównego nurtu” ekonomia straciła kontakt z rzeczywistością, zapominając o faktycznej poprawie bytu ludności [Skarzyński, 2014, s. 177]⁸. W opinii praktyków dowodem na ten stan rzeczy jest wybuch ostatniego globalnego kryzysu finansowego (skala, skutki, brak przewidywalności)⁹ [Wojtyna, 2014, s. 194].

Odpowiedzią na błędy głównego nurtu jest swoisty „popyt” na koncepcje heterodoksyjne¹⁰, o czym świadczą liczne apele i protesty dotyczące kierunku

⁴ Współcześnie główny nurt nie jest już neoklasyczny. Jest zastąpiony przez nowe bardziej dynamiczne i pluralistyczne podejście otwarte, np. na psychologię [Hands, 2015, s. 70].

⁵ Do rewolucji marginalistycznej dodano nowe techniki (rachunek funkcji zamiast rachunku zmiennych), teorię gier i teorię zbiorów, co skazało ekonomię na metodologiczny monizm. Według S. Keena ekonomia głównego nurtu wyciągają błędne wnioski z błędnych modeli, a następnie implikują je do polityki [Keen, 2001, s. 22; Machaj, red., 2010, s. 13].

⁶ Główny nurt jest oparty na całkowicie nierealistycznych założeniach, „superracjonalności” podmiotów i ich nieustannej optymalizacji, które z definicji implikują doskonałe funkcjonowanie rynku, w tym np. pracy i finansowego. Model ten stanowi podstawę powszechnie używanych podręczników [Heise i Thieme, 2015, s. 4]. Wyraża podejście jednostronne monokausalne, kwantyfikowalne.

⁷ Dlatego też nie sposób pominąć oddziaływania tzw. czynników miękkich (historia, zwyczaje, normy itd.), czego wyrazem były narodziny instytucjonalizmu.

⁸ W opozycji do tego stanowiska, G. Sorman twierdzi, że „podobnie jak lekarz nie potrafi wyleczyć wszystkich pacjentów, ekonomista nie może zapewnić każdemu dobrobytu” [Sorman, 2009, s. 10].

⁹ Pojawiły się pytania: dlaczego kryzys nie był przewidywalny? W sposób szczególny to pytanie podkreśliła królowa brytyjska w *British Academy of Science* oraz kanclerz Niemiec A. Merkel. obrońcy głównego nurtu podkreślali, że wbrew pozorom kryzys jest bardzo ciężko przewidzieć [Caballero, 2010, s. 88]. Do tych ekonomistów heterodoksyjnych, którym się to udało zalicza się takich, jak: H.P. Minsky i W. Godley [Heise i Themie, 2015, s. 4].

¹⁰ Termin *hetero* jest często rozumiany jako symbol „mnogości”, wielokrotności, dwojakiego celu (grecki przedrostek). Heterodoksja pochodzi od łacińskiego słowa „inne” (*heteros*) oraz wiara, nauczanie (*doxa*) [Taher i in., 2014, s. 24]. Najczęściej pojawiającym się terminem w języku heterodoksji jest „pluralizm”, kolejnym termin „społeczny”, a trzecim – „historia i niepewność” [Harvey i Garnett, 2008, s. 1]. Heterodoksja odrzuca metodologiczny izolacjonizm i redukcjo-

zmian ekonomii¹¹. Zmienia się podejście w zakresie definiowania metodologicznego indywidualizmu w relacji do holizmu (charakterystycznego dla heterodoksji). Uważa się, że może być stosowany komplementarnie z indywidualizmem metodologicznym [Noga, 2006, s. 3]¹².

Heterodoksja to złożony zbiór podejść, grup teorii, hybryda, *umbrella term*, „wieża Babel”, społeczności ekonomistów heterodoksyjnych¹³ z odmiennym przedmiotem badań oraz akcentowaniem innych aspektów badanych zjawisk w relacji do głównego nurtu (tabela 2). Paradygmat heterodoksji był budowany w latach 70. i 80. XX w., kiedy powstawały jej wiodące szkoły¹⁴.

Tabela 2. Heterodoksja versus ortodoksja według K.W. Kappa

Kryterium	Heterodoksja	Ortodoksja
1	2	3
Podejście do rzeczywistości społecznej	Otwarte Heterogeniczna, holistyczna, instytucjonalni agenci	Zamknięte Racjonalni agenci z dostępem do informacji

nizm, łączy się silnie z pluralizmem, który znaczy coś więcej niż „różnorodność”. W tym układzie każdy element powinien być ważny dla całości. Występuje na wielu poziomach: poziom ontologiczny (Czy istnieje różnorodność w przyrodzie?), poziom wiedzy lub metametodologia (epistemologiczny), poziom metodologii (różnorodność metod), poziom teoria-aplikacja (różnorodność podejść aplikacyjnych)-polityka [Dow, 2008, s. 23].

¹¹ Przykładowo w 1992 r. grupa ekonomistów heterodoksyjnych opublikowała w czasopiśmie „American Economic Review”, w ramach płatnej reklamy, sprzeciw *Plea for a Pluralistic and Rigorous Economics* (G. Hodgson, U. Mäki i D. McCloskey), pod którym podpisali się Nobliści: F. Mogdiliani, P. Samuelson i J. Tinenberg [Heise i Themie, 2015, s. 1]. W czerwcu 2000 r. grupa studentów prestiżowych szkół we Francji (*Grande Ecoles*) doprowadziła do narodzin postautystycznej ekonomii itd. Wiele publicznych deklaracji, które nastąpiły (chronologicznie), zmieniały nieco pierwotny charakter dyskusji [Nowak, 2009, s. 224]. Protesty mają specyficzny charakter i przywodzą na myśl specyfikę powstawania ruchu społecznego [www1].

¹² L. Uden wyróżnia indywidualizm: silny, do którego zalicza się: teorię społecznego kontraktu – naturalny atomistyczny indywidualizm, równowagi ogólnej, metodologiczny indywidualizm szkoły austriackiej – „najbardziej kontrowersyjny”, oraz słaby: naturalny indywidualizm atomistyczny, popperowski metodologiczny indywidualizm, indywidualizm instytucjonalny – J. Aggassi, colemanowski – strukturalny indywidualizm (socjologiczny) [Uden, 2002, s. 337].

¹³ Przykładowo w ramach organizacji (Międzynarodowa Konfederacja Stowarzyszeń na rzecz pluralizmu w ekonomii w 1993 r. itd.), czasopism (np. „Journal of Heterodox Economics”), publikacji (np. seria wydawnicza: *Routledge Advances in Heterodox Economics*, newslettery, internet). Ekonomia społeczna kładzie nacisk na wartości, etykę, a instytucjonałiści podkreślali pragmatyczne podejście do koncepcji zmian i normatywnej teorii postępu, wraz z odniesieniem do polityki gospodarczej [O’Hara, 1999, s. 611]. Ekonomisci heterodoksyjni należą do kilku stowarzyszeń równocześnie (dwóch lub trzech) lub podejmują równoległe badania, np. Horwitz reprezentujący stanowisko austriackie i feministyczne. Stąd widoczna tendencja do integracji, której wyrazem było np. zbliżenie stanowiska instytucjonalnego i ekonomii społecznej [Lee, 2009, s.10].

¹⁴ W latach 1900-1970 ekonomisci głównego nurtu byli kompletnie nietolerancyjni wobec marksistów i instytucjonalistów.

cd. tabeli 2

1	2	3
Ekonomia	Społeczna konstrukcja z podejściem historycznym	Dedukcja (aksjomaty)
Normatywizm	Etyka społeczna (I. Kant)	Utylitarystyczna etyka (optimum Pareto)
Metodologia	Metodologiczny pluralizm	Metodologiczny indywidualizm (marginalizm)
Podstawa	Pluralizm wartości (przyczynowa okръżność)	Pięiężny wymiar Model równowagi
Główny przedmiot zainteresowań	Skupia się na mniej uprzywilejowanych grupach społecznych i klasach	Skupia się na kapitalistach i menadżerach

Źródło: [Gerber i Steppacher, red., 2012, s. 3].

Heterodoksję należy zatem przede wszystkim traktować bardziej jako stanowisko metodologiczne¹⁵, teorię i politykę gospodarczą oraz wieloaspektową krytykę, niż program, odrzucenie obowiązującego paradygmatu (niektórych lub wszystkich aksjomatów głównego nurtu, w tym prawa Walrasa) oraz niekwestionowalności założenia o prymacie gospodarki rynkowej i leseferyzmu¹⁶, postulowanie większej aktywności państwa w gospodarce (niestabilność, marnotrawstwo zasobów) i uznania „wartości” [Piech, 2000, s. 75]¹⁷, czy brak uznania w środowisku naukowym¹⁸.

2. Struktura heterodoksji

Proces przechodzenia od głównego nurtu, przez obszar tzw. odszczepieńców, w kierunku heterodoksji jest złożony (tabela 3).

¹⁵ Istotny jest tzw. krytyczny realizm (źródło I. Kant, R. Bhaskar), który nakazuje zachować w analizie ekonomicznej cechę deskryptywności; zbliża stanowiska naukowe, kreuje wnioski dla wyboru właściwej dla ekonomii metodologii [Archer i in., 1998, s. 10, 187; Callinicos, 2006, s. 282].

¹⁶ Zdaniem G. Sormana przeciwnicy wywodzą się z kręgu idealistów i ideologów rozczarowanych swoistym końcem historii, związanym z upadkiem gospodarki centralnie zarządzanej [Sorman, 2009, s. 10].

¹⁷ Dla ekonomistów heterodoksyjnych ideologia nie jest odseparowana od ekonomii. Wchodzi ona w obszar tzw. ekonomii normatywnej – oprócz opisu dokonuje się oceny gospodarki oraz oferuje się sposoby jej ulepszenia. Trudne jest bowiem utrzymanie neutralnych wartościowo metod badawczych w dyscyplinach związanych z aspektami socjalnymi i ludzkimi.

¹⁸ Istotny jest czas historyczny, implikujący rozpatrywanie obecnych zdarzeń w kontekście jednokierunkowej i nieodwracalnej przeszłości, co neguje z jednej strony możliwość określania z góry przyszłego rezultatu danego zdarzenia, a z drugiej – istnienie długookresowej równowagi, do której system będzie zawsze dążył po każdym zakłóceniu. Ponadto „coś, co jest heterodoksją dzisiaj, jutro może stać się częścią głównego nurtu” [Davis, 2007, s. 119-128].

Tabela 3. Proces formowania się (H)

Twarde założenia (rdzeń)	Metodologia	Heurystyka	Paradygmat	Wybrane szkoły
Założenie o: – racjonalności (R) – ergodyczności (E) – substancjonalności (S)	Formalny matematyczno-dedukcyjny pozytywistyczny redukcjonistyczny model + wysoce rozwinięty empiryzm, eksperymentalizm – (FM-D PRM+WREE)	Samoczynne oczyszczanie się rynku (SOR)	DSGE	– nowa klasyczna – makroekonomia – neokenesizm – standardowy keynesizm
Kwestionowanie założeń twardego rdzenia (<i>hard core</i>)	Jak wyżej	SOR	DSGE, odszczepieńcy (<i>dissenters</i>)	– ekonomia behawioralna – neuroekonomia, – ekonomia różnorodności – ekonomia ewolucyjna
Założenie o: (R), (E), (S)	Odrzucenie powyższych założeń	SOR	DSGE, odszczepieńcy (<i>dissenters</i>)	szkoła austriacka
Założenie o: (R), (E), (S), ASYMETRIA INFORMACJI	(FM-D PRM+WREE)	Odrzucenie modelu SOR	Odszczepieńcy (<i>dissenters</i>) Heterodoksja	ekonomika informacji
Kwestionowanie założeń twardego rdzenia (<i>hard core</i>)	FM-D i analiza narracyjna	Odrzucenie modelu SOR	Heterodoksja	– postkeynesizm – ekonomia społeczna (ES) – społeczno-ekonomiczny instytucjonalizm – teoria regulacji – szkoła historyczna
Założenie o: (R), (E), (S),	(FM-D PRM+WREE)	Odrzucenie modelu SOR	Heterodoksja	neoricardianizm (P. Straffa)

Źródło: [Heise i Themie, 2015, s. 6].

Podjęcia heterodoksyjne powinny być klasyfikowane jako zorientowane dośrodkowo i odśrodkowo – w stronę ortodoksyjnego jądra głównego nurtu lub interdyscyplinarnych peryferii [Davis, 2007, s. 8].

Struktura współczesnej heterodoksji jest złożona i dzieli się na:

- tradycyjne programy heterodoksyjne („pluralistyczne”) – ekonomia społeczna, postkeynesizm, feminizm, ekonomia marksistowska, neoricardianizm; w większości wykazują tendencję odśrodkową (z uwagi na odrzucenie zasadniczych założeń (O) oraz sprzeciw ideologiczny);
- nowe programy heterodoksyjne (odpowiednik głównego nurtu współczesnej heterodoksji¹⁹) – pojedyncze podejście, takie jak teoria gier, ekonomia beha-

¹⁹ Mniej różnic metodologicznych między ortodoksją i heterodoksją.

wioralna, eksperymentalna, ewolucyjna, które wykazują tendencję dośrodkową (są nastawione bardziej reformatorsko)²⁰. Istnieje grupa ekonomistów, którzy należą do głównego nurtu, ale nie podzielają ortodoksyjnych poglądów. Ponadto łatwiej określić miejsce bardziej zwartych i jednorodnych szkół typu monetaryzm niż heterogenicznych, takich jak keynesizm i jego odmiany²¹. Niektóre szkoły czy programy badawcze wchodzą w pola zarówno ekonomii ortodoksji, jak i heterodoksji, np. szkoła austriacka²², ekonomia instytucjonalna²³, neuroekonomia [Colander, Holt i Rosser, 2004, s. 485-499].

Obecnie nadzieje na „wielką zmianę”, którą postulowali ekonomiści w „okresie pokryzysowym”, zgodnie z koncepcją Kuhna, nie sprawdziły się. Proces integracji i budowy wspólnych założeń metodologicznych nadal nie jest na tyle intensywny, a różnice są zbyt widoczne. W ramach heterodoksji są więc prowadzone prace nad tzw. cross paradygmatem [Harvey i Garnett, 2008, s. 59] w kontekście podejścia dotyczącego procesu powstania nowych idei i ich „zaszczepiania” w środowisku naukowym, które nosi nazwę *crossfertilization*²⁴.

Widoczny jest brak współczesnej mapy ekonomii (układ szkół i kierunków), która byłaby istotna dla zrozumienia współczesnych sporów i linii podziałów [Wojtyna, 2014, s. 194]. Wydaje się, że współczesna struktura ekonomii ma charakter nieuporządkowany.

Podsumowanie

Analizując współczesną ekonomię, należy stwierdzić, że w większości nurtów nadal obecne są standardowe założenia neoklasyczne (np. nowa ekonomia instytucjonalna), choć od pewnego czasu obserwuje się stopniowe odchodzenie od niektórych z nich [Hardt, 2009, s. 166]. Badania w ramach heterodoksji są zbyt rozproszone, wciąż bardziej skupiają się na krytyce niż tworzeniu alterna-

²⁰ Ponadto nowe programy badawcze w ramach heterodoksji można scharakteryzować jako synchroniczne (ekonomia behawioralna) lub diachroniczne (ekonomia ewolucyjna) [Czaja, 2012, s. 183-187].

²¹ Kontrowersyjne jest określenie w ramach tych podziałów keynesizmu i jego odmian.

²² Do lat 60. XX w. sytuowała się w GN. Nowa ekonomia austriacka – L. Mises, F.A von Hayek, I. Kirzner (*dissenters*) – zbliża się do heterodoksji. Za cezurę czasową uważa się 1970 r.

²³ Występuje wiele różnic między np. starym instytucjonalizmem Veblena a TWP czy NEI, która sytuuje się w neoklasycznej teorii wyboru. G. Hodgson rozważył możliwość, że ewolucyjna ekonomia i ekonomia instytucjonalna może w końcu stać się nowym nurtem [Moosley, 1995, s. 1; Wrenn, 2006, s. 78-98; Hodgson, 2007, s. 7-25; Ratajczak, 2011, s. 132; Księżyk, 2012, s. 34-35; Lee i Lavoine, 2013, s. 2-3].

²⁴ Jest to inaczej interakcja lub wymiana pomiędzy dwoma lub większą liczbą kultur, dziedzin działalności kategorii i idei lub wiedzy itd., które są korzystne dla obu stron.

tywy (choć widoczne są pewne postępy w tym zakresie). Dlatego też w momencie wybuchu kryzysu heterodoksja nie była na tyle przygotowana, by „przejąć pałeczkę” [Keen, 2001, s. 4]. Ekonomiści ortodoksyjni stanowią pewną grupę interesów, która dysponuje narzędziami pozwalającymi utrzymać ich pozycję [Wojtyna, 2014, s. 187]. Groźne dla heterodoksji jest tzw. ciche przejście części dorobku heterodoksji przez ortodoksję, która jest w „stanie przejmować kluczowe kategorie wypracowane w ramach koncepcji, ale bez unikania typowego dla nich dedukcyjnego modelowania” [Fiedor, 2013, s. 20]²⁵, tym samym zacierają się granice między ortodoksją a heterodoksją. Ponadto myśl głównego nurtu zyskuje dzięki możliwości eliminacji pewnych błędów, uzupełnianiu luk, które wyraźnie eksponuje heterodoksja²⁶. Procesy zaszły na tyle daleko, iż ortodoksja nie może nie ustosunkować się do skierowanych przeciw niej zarzutów – ekonomiści czują potrzebę publicznej odpowiedzi na krytykę opozycji heterodoksji [Schiffman, 2003, s. 3].

Widoczne jest przejście od ekonomii ekskluzywnej (prestżowe uniwersytety, gremia naukowców – „znane nazwiska”) do demokratyzacji ekonomii (wiodąca rola studentów i ich oczekiwania wobec nauki, np. protesty, nowatorskie programy nauczania, partycypowanie w kreowaniu przyszłości, rosnąca rola internetu oraz współpracy w ramach stowarzyszeń) [Harvey i Garnett, 2008, s. 1]. W tym wymiarze wyłania się problem kształcenia ekonomistów – systemu edukacji – (szkolnictwo wyższe), którego celem powinno być nauczenie i rozwijanie krytycznego myślenia [Wrenn, 2006, s. 90]. Już teraz obserwuje się zjawisko, że coraz lepiej wykształceni ekonomiści coraz mniej radzą sobie z realnymi problemami gospodarczymi [Musiał, red., 2011, s. 10]. Ekonomia stosuje coraz więcej nowych narzędzi badawczych oraz analizuje za ich pomocą te obszary rzeczywistości, które jeszcze kilkanaście lat temu nie były przez ekonomistów badane, choć nadal jest oddalona od realnych zjawisk. Wpływ heterodoksji na dyskusje toczone się w kręgach profesjonalistów jest wciąż niedostateczny.

Literatura

Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (1998), *Critical Realism: Essential Readings*, „Critical Realism: Interventions”, Center for Critical Realism, Routledge, New York.

Backhouse R.E. (2010), *The Puzzle of Modern Economics: Science or Ideology?*, Cambridge University Press, New York.

²⁵ Przykładowo analiza zaproponowana przez O. Williamsona (koszty transakcji) pozwoliła na absorpcję przez główny nurt ekonomii tych pojęć, które do końca lat 60. XX w. uchodziły za heterodoksję (pas transmisyjny) [Fiedor, Dokurno i Scheuer, 2013, s. 20].

²⁶ Elity głównego nurtu są otwarte na nowe pomysły, a zamknięte na nowe metody [Lawson, 2009, s. 759].

- Bartkowiak R. (2003), *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa.
- Brzeziński M., Gorynia M., Hockuba Z. (2008), *Ekonomia a inne nauki społeczne XXI w. Między imperializmem a kooperacją*, „*Ekonomista*”, nr 3.
- Caballero R.J. (2010), *Macroeconomics after the Crisis: Time to Deal with the Pretense-of-Knowledge Syndrome*, „*Journal of Economic Perspectives*”, Vol. 2.
- Callinicos A. (2006), *The Resources of Critique*, Polity Press, UK.
- Colander D. (2000), *The Death of Neoclassical Economics*, „*Journal of the History of Economic Thought*”, Vol. 22, No. 2.
- Colander D., Holt R.P.F., Rosser J.B. Jr. (2004), *The Changing Face of Mainstream Economics*, „*Review of Political Economy*”, 16(4).
- Czajka S., red. (2012), *Wyzwania współczesnej ekonomii*, Difin, Warszawa.
- Davis J.B. (2007), *The Turn in Recent Economics and Return of Orthodoxy*, SSRN Working Paper Series.
- Dow S.C. (2008), *Plurality in Orthodox and Heterodox Economics*, „*The Journal of Philosophical Economics*”, 1(2).
- Dequech D. (2007), *Neoclassical, Mainstream Orthodox, and Heterodox Economics*, „*Journal of Post-Keynesian Economics*”, Vol. 30.
- Fiedor B., Dokurno B., Scheuer B. (2013), *Status badawczy ekonomii ekologicznej jako współczesnej heterodoksji ekonomicznej*, „*Ekonomia przyszłości*”, IX Kongres Ekonomia Przyszłości, PTE.
- Gerber J.-F., Steppacher R., red. (2012), *Towards an Integrated Paradigm in Heterodox Economics: Alternative*, Palgrave Macmillan, London.
- Godłów-Legiędź J. (2010), *Współczesna ekonomia. Ku nowemu paradygmatowi?*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Hands D.W. (2015), *Orthodox and Heterodox Economics in Recent Economic Methodology*, „*Erasmus Journal for Philosophy and Economics*”, Vol. 8.
- Hardt Ł. (2009), *Czy ekonomia radzi sobie z wyjaśnianiem i opisywaniem rzeczywistości? Refleksje o stanie teorii ekonomii w obliczu globalnego kryzysu gospodarczego lat 2008-2009*, „*Studia Ekonomiczne*” INE PAN Warszawa, nr 3-4.
- Harvey J.T., Garnett R.F. (2008), *Future Directions for Heterodox Economics*, University of Michigan.
- Heise A., Thieme S. (2015), *What Happened to Heterodox Economics in Germany after the 1970s*, „*Discussion Papers*”, Hamburg, No. 4.
- Hodgson G.M. (2007), *Evolutionary and Institutional Economics as the New Mainstream*, „*Evolutionary and Institutional Economics Review*”, 4.
- Jo T.-H., Todorova Z., red. (2016), *Advancing the Frontiers of Heterodox Economics: Essays in honor of Frederic S. Lee*, Routledge, London, New York.
- Księżyk M. (2012), *Ekonomia podejście historyczne i perspektywne*, Krakowska Akademia Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków.

- Keen S. (2001), *Debunking Economics: The Naked Emperor of the Social Sciences*, Zed Books, London, New York.
- Landreth H., Colander D.C. (1998), *Historia myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Lawson T. (2009), *The Current Economic Crisis: Its Nature and the Course of Academic Economics*, „Cambridge Journal of Economics”, Vol. 33, No. 4.
- Lee F.S. (2009), *A History of Heterodox Economics: Challenging the Mainstream in the Twentieth Century*, Routledge Advances in Heterodox Economics, London.
- Lee F.S., Lavoie M. (2013), *In Defense of Post-Keynesian and Heterodox Economics: Responses to Their Critics*, Routledge, New York.
- Machaj M., red. (2010), *Pod prąd głównego nurtu ekonomii*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa.
- Musiał G., red. (2011), *Rozwój ekonomii jako dziedziny nauki ze szczególnym uwzględnieniem tendencji do specjalizacji*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego, Katowice.
- Moseley F. (1995), *Heterodox Economic Theories: True Or False?* Edward Elgar.
- Noga M. (2006), *Racjonalność gospodarowania a logika monetarystyczno-liberalna we współczesnej ekonomii*, Wrocław, <http://www.pte.pl/pliki/0/247/nogam.pdf> (dostęp: 22.09.2015).
- Nowak M. (2009), *Instytucjonalizmy w socjologii i ekonomii problem i jego konceptualizacja*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- O'Hara P.A., red. (1999), *Encyclopedia of Political Economy*, Routledge, London.
- Piech K. (2000), *Metodologiczne aspekty polityki gospodarczej*, „Polityka Gospodarcza”, nr 3.
- Ratajczak M. (2011), *Co dalej z ekonomią?* [w:] M. Bochenek (red.), *Studia z historii ekonomii. Księga jubileuszowa dla uczczenia 45-lecia pracy naukowej Profesor Aleksandry Lityńskiej*, PTE, Toruń.
- Schiffman D. (2004), *Mainstream Economics, Heterodox and Academic Exclusion: A Review Essay*, „European Journal of Political Economy”, Vol. 20, Iss. 4.
- Skarzyński R., red. (2014), *Przedmiot poznania politologii: Podstawy dyscypliny nauki*, Wyd. Temida, Białystok.
- Sorman G. (2009), *Ekonomia nie kłamie*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Taher M., Shadmehri A., Khaden F., Ghadini A. (2014), *Economic School of Thought: Mainstream, Orthodox and Heterodox Economics*, „Arabian Journal of Business and Management Review”, No. 12.
- Uden L. (2002), *Methodological Individualism, Background, History and Meaning*, London, New York.
- Wojtyła A. (2014), *Czy kryzys w teorii ekonomii jest głębszy niż w gospodarce?* „Ekonomista”, nr 2.

Wrenn M.V. (2006), *On the Nature of Heterodox Economics: A Survey Study*, „History of Economics Review”, No. 43.

[www1] <http://www.paecon.net/HistoryPAE.htm> (dostęp: 22.09.2015).

**„ON THE OUTSKIRTS” OF ECONOMICS.
THE IMPORTANCE OF MODERN HETERODOXY**

Summary: This article aims to show the role and importance of modern heterodoxy in the context of economic science methodology with regard to its structure in relation to the mainstream economics.

Keywords: orthodoxy, heterodoxy, mainstream economics.